

Valzibol
Valsebo
Vallsjöboda
VALLSJÖBOL

ETT HEMMAN OCH EN BY 1540 – 2010

En redogörelse i berättarform av

Alf Gunnarson

MMX

Reviderad, digital version 2021, del tre

INNEHÅLL

FÖRORD

KARTA

SKOLAN

SAHLÉNS
DIVERSEAFFÄR

SALEMKAPELLET

HADE JOHAN I VALZIBOL
NÅGRA DRÖMMAR
OM FRAMTIDEN?

FÄRDMEDEL
MEST PÅ VÄG

GAMMAL STENÅLDERS-
OCH BRONSÅLDERSBYGD

LITE AV VARJE

SLUTORD

FÖRORD

Finnerödja Släktforskarklubb, i samarbete med Allan Vörde, samlade fram till år 1992 in och bearbetade en stor mängd material om Vallsjöbols historia. Det rörde sig främst om gårdshandlingar och protokoll från förrättningar, som de två stora projekten under 1800-talet: Storskiftet (1813) och Laga skiftet (1845). Leif Vörde har senare kompletterat med bilder, husförhörsanteckningar och annat. Allt har så samlats i en välfylld A4- pärm och det är denna pärm som till mycket stor del utgör källa för denna sammanställning.

Eftersom jag växte upp i detta Vallsjöbol på nittonhundrafyrtio- och femtiotalet är det nog oundvikligt att mina egna kunskaper om bygdens utveckling i någon mån kommer till uttryck, vid sidan om den beskrivna huvudkällan. Runt millennie- skiftet 1900/2000 skrev jag följande berättelser som direkt och indirekt berör Vallsjöbol:

ETT VALLSJÖBOLSHEMMAN PÅ HIMMELSBOLSÄNGEN 1750- 2000

MOSSEBO – ETT HEMMAN I NORRA VÄSTERGÖTLAND 1720- 2000

DET FANNS EN ROTE SOM HETTE VALLSJÖ(BOL) – ÅRET VAR 1948

Underlag för dessa berättelser var gårdspapper av alla de slag från fastigheterna, egna minnen, köpt material från Lantmäterikontoret samt Leif Vördes släktforskning.

Ett bidrag från Margareta och Hans- Owe Persson, mot slutet av denna berättelse, visar att Vallsjöbol med omnejd har en historia som går tillbaka till stenåldern och bronsåldern.

Foton som finns i berättelsen kommer främst från familjen Engvalls arkiv samt från Leif Vörde, Hans- Owe Persson och från mig.

Skövde 2010-01-20

/Alf Gunnarson

Tillägg 2021-10-XX

Av tekniska skäl har jag bytt ut några bilder i denna version. Texten är oförändrad. För att de nya dokumenten ska bli hanterliga delas de cirka nittio sidorna i den tryckta utgåvan från 2010, i tre, ungefär lika omfångsrika delar.

Detta är del tre av tre.

/ Alf

KARTOR

Olaus Magni 1500- talskarta.

2000- tal.

SKOLAN

T v: Karta från omkring 1880. T h: detalj i skolhuset (Foto: Hans- Owe).

Skolan byggdes år 1877 på en tomt som bildades genom att mark uppläts, dels från Hansatorp, dels från Vallsjöbols samfällda mark. Skolan lades ner 1954.

LÄRARE SOM VAR VERKSAMMA I VALLSJÖBOL

Anna Gunnarsson (Hon återkom som vikarie 1942).

PER JOHAN EKMAN 1877
F. TH. BÖRJESSON 1880
AUGUST LUNDAHL 1883
KARL EMIL PALMBLAD 1891
ARON SAMUELSSON 1896
ELLA JOHANSSON 1921
ANNA GUNNARSSON 1922
GUNVOR BONDESSON 1941
GUSTAF NILSSON 1943

AMBULERANDE LÄRARE I SMÅSKOLAN

ALMA ANDERSSON 1890
ELIN ANDERSSON 1893
BEDA KARLSSON 1895
ANNA K. OLSSON 1896
TORA DAHLIN 1902
ELIN ANDERSSON 1906

PEGGY ANDERSSON 1950

(Småskolan i Kapellet).

Årtal: kom till höstterminen det året.

Aron Samuelsson och hans skolbarn, tidigt 1900- tal.

Anna Gunnarsson och hennes elever år 1925.

SKOLPLANSCHER

Varg och älg (båda av Nils Tirén).

Höst på landet (Okänd konstnär).

Vår på landet (Okänd konstnär).

Skolplanschernas Sverige (Wahlström & Widstrand - 2001).

T v: Examensdag år1943. T h: Gustaf Nilssons premiärår.

Märta och Gustaf Nilsson med eleverna år 1948. Märta var flickornas slöjdlärarinna.

ÄGARE TILL SKOLHUSET - SOM PRIVATBOSTAD

Armand och Dorothy Grenfält, från1959. Margareta och Hans- Owe Persson, från 1970. Eva-Karin Löveborg, från år 1987. Mari och Henrik Selin, från år 1993. Birgitta Flink, med sambo Bichis, från år 2003.

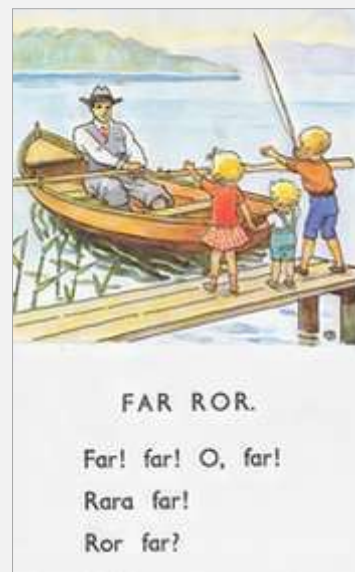

Skolhuset år 1982. Foto: Egon Vörde.

FRÅN SÖRGÅRDEN TILL VILL DU LÄSA?

När Anna Maria Roos' läsebok *Sörgården* tjänat ut som folkskolans läsebok på 1930- talet, kom det en modernare variant som redan på omslaget ställde frågan: *Vill du läsa?* Det var mycket av Elsa Beskow i den där nybörjarboken och där kunde man läsa om mor, far, morföräldrar och farföräldrar och där fanns små stycken – både på rimmad vers och orimmad prosa - om mängder av verkliga, vardagliga och mera överkliga situationer, såsom: *VAR GOD MOT DJUREN, FÖRLÅT MIG HERR HÄST, RÅTTMOR KOKAR TE, TOMTARNA KOKAR KNÄCK* och *DEN STORA HJÄLTEN HJALMAR*.

Under rubriken *SÄG FORT MÅNGA GÅNGER* skulle skolbarnen rabbla de klassiska ramsorna: *Packa pappas kappsäck. Fem kockar stötte fem pepparkorn i en kopparpanna. Flyg, fula flyga, flyg och den fula flugan flög samt Sex laxar i en laxask.*

Hans metar i ån, medan Karo sitter och tittar på. Så kommer far och hälsar *God dag* och frågar om det nappar men det nappar inte just då och efter en stund nappar det i alla fall och alla är nöjda och glada över att det ska bli fisk till middag och Karo han hoppar och skuttar och är gladast av alla.

Så där var det när vi ville läsa VILL DU LÄSA. Och läsa det ville vi kanske inte, men vi hade inget val, men nu ska vi titta på en bild till innan vi lämnar Vallsjöbols skola.

PRISTÄVLING IGEN *)

Det här fotot är taget i Vallsjöbol skola år 1924. I mittraden sitter (från vänster) Anna Gunnarsson som var lärarinna, Ernst Pettersson i Vallsjön och Stina Gunnarsson, Annas syster och sambo.

Bland ungdomarna känner vi igen Alfons Grenfält, stående bredvid Stina Gunnarsson. Alfons har visserligen bott större delen av sitt liv i Eriksåsen, men kan ändå med rätta kallas en Vallsjöbolsprofil. Han var bland annat vikarierande lärare i Vallsjöbols skola vid många tillfällen, under flera år, innan han ägnade sig mera permanent åt detta yrke på annat håll. En juldagsmorgon i mitten av 1900- talet höll Alfons sin första officiella predikan i Finnerödja kyrka, där han för övrigt ofta tjänstgjorde som organist. Men nu kommer frågan:

Vad kallas, med ett främmande (latinskt) ord, ett tillstånd att,
utan prästexamen, få predika i en kyrka?

Alfons Grenfält fyllde 100 år under julhelgen 2009. Våra varma gratulationer!

Svaret på frågan skickas lämpligen i samma kuvert som det förra pristävlingsfotot (från Bråten), så sparar ni porto! En ledtråd till den tveksamme: Kasta om bokstäverna och det blir en salva!

*) Del två hade en.

SAHLÉNS DIVERSEAFFÄR

Här - på fastigheten Vallsjöbol 1: 37 - bedrevs det affärsverksamhet mellan 1930 och 1965.

I bostadshuset här uppe bodde en gång i tiden Karl- Anton Andersson (f 1842) på gårdstunet, hos sin bror August Andersson, på fastigheten Vallsjöbol 1: 3. År 1930 köpte Gustaf Linus Sahlén huset av Oskar Andersson och placerade det på en avstyckad tomt (från 1: 3) strax söder om Källstedts stuga, vid vägskälet mot Mossebo. Gustaf Sahlén hade en diverse- varuaffär i Gårdsjö och nu öppnade han en filial här. Hans son Allan var först föreståndare och från 1935 ägare till tomten och affären, tillsammans med Ingrid Sahlén.

År 1943 kom Televerket och erbjöd vallsjöbolsborna att skaffa telefon. Från början nappade sexton abonnenter på erbjudandet och snart därefter blev Gustaf Nilsson, den nye skolläraren, den sjuttonde abonnenten. Den manuella telefonväxeln (som kallades Kavlebron) installerades i en trång korridor mellan affärslokalen och Sahléns privatbostad och Ingrid Sahlén blev föreståndare för växeln.

T v: Alla Sahlén i Affären. T h: Ingrid Sahlén (tillkommen bild).

År 1951 flyttade Allan och Ingrid Sahlén med allt sitt pick och pack, inklusive Televerkets manuella växel, in i ett nytt och mycket rymligare hus som stod söder om det gamla Även denna tomt (Vallsjöbol 1: 37) avstyckades från Vallsjöbol 1: 3 och blev till 1: 38, när den (1958) lades ihop med övrig mark.. Det gamla huset renoverades och blev bostad för Ingrid Sahléns föräldrar, Allan och Ester Larsson (1954).

Telefonväxeln automatiserades 1964 och affären stängde för gott år 1965.

År 1981 – när Ingrid Sahlén var bliven änka – sålde hon Vallsjöbol 1: 38 till familjen Wirgård som i sin tur sålde till familjen Eklund året därpå. Tomten med de gamla husen var redan 1973 avskild och registrerad som Vallsjöbol 1: 49.

Vallsjöbolsborna hade haft tillgång till någon form av lanthandel på nära håll ända sedan början av 1800- talet (före denna i Rosendalen och Mossebo). Den epoken avslutades år 1965.

Det nya affärshuset och det före detta.

Hur viktigt var det inte att ha en affär i närheten före bilrevolutionen på femtiotalet? Bygdens folk var helt beroende av att kunna skaffa det man inte själv producerade, utan att behöva färdas i timmar och naturligtvis var affärsidkarna på samma sätt beroende av sina kunder. Sahléns diverseaffär var som andra sådana, i andra byar men frågan är om någon annan var så trång. Med en kund i affären gick det ju bra och kom två samtidigt fungerade det också, men redan när den tredje kom var det trångt. Både Allan och Ingrid expedierade och det skedde förstås över disk.

Varuutbudet var diversifierat så det förslog och i själva verket var det en miniatyr av ett modernt varuhus - en matvaruaffär, tygaffär, tobaksaffär, godisbutik, pappershandel och järnhandel - fast här handlade det om ett varuhus i ett hörnrum, i ett litet hus. Dofterna var omisskännliga! Visserligen förvarades silltunnan i ett förråd på gården, men doften följde med in i affären, där den blandades med många andra. Den där sötsura doftblandningen var lanthandel, helt enkelt och det var på sitt sätt en helt underbar miljö som är omöjlig att vare sig återskapa eller rättvist beskriva.

Allan Sahlén var ingen affärsidkare som stod i dörren till sin affär och bugade och bockade och hälsade folk välkomna. Att beskriva honom som rättfram är inte att överdriva. Han var en smula butter och krusade inte i onödan. När han inte stod i affären och väntade på sina kunder ägnade han stort intresse åt djur och natur och trädgårdsskötsel. Sahléns påfåglar var berömda över hela bygden och trädgårdslanden var fyllda av grönsaker och blommor. Viltjakten intresserade honom också, även om han sällan deltog aktivt. Hans halva tunnland mark gav ju inte så mycket jakträtt.

Det fanns en historia, som sades vara sann, om kollisionen mellan Allan Sahléns jaktvårdintresse och bibehållen god relation till kunderna. En måndagsmorgon kom en hemmansägare från byn in i affären och bad om ett kilo potatismjöl. Allan expedierade det begärda, men kunde inte behärska sin ilska över att denne kund och hans kamrater under veckoslutet slösat mycken tid och många skott på något vilt, vad det nu var. Allan Sahlén

vädrade nu i ganska grova, för att inte säga mycket grova ordalag sitt missnöje genom att med kraft uttrycka föga förvåning över att det behövdes mycket potatismjöl den dagen, icke i första hand till att reda sås och sånt, men desto mera till att pudra vederbörandes rumpor, efter allt rännande i skogen det gångna veckoslutet.

Ingrid Sahlén hade en utmärkt sångröst. Hon anlätades ofta att sjunga vid begravningar och andra ceremonier och hon gjorde det verkligen bra. Som redan nämnts var det hon som formellt förestod den manuella telefonväxeln och frågan är om det inte var hon som var affärsföreståndare också. Man hade en känsla av att Allan mest fick dansa efter hennes pipa – om uttrycket tillåts. Och för att leka vidare med orden: Allan sågs inte sällan pipa iväg till Gårdsjö station, med sin cykel och vidhängande kärra, för att hämta några varor.

Under krigsåren på 1940- talet var ju många varor ransonerade och hanteringen av ransoneringskort och kuponger var förstås ett elände, inte minst för affärsinnehavarna som skulle redovisa hela rasket till någon kriskommission på länsstyrelsen, eller var det nu var. Fortfarande vid den tiden var de flesta vallsjöbolsbor i viss grad självförsörjande. När man gick till Sahléns var det för att skaffa sådant som gården inte producerade. Där handlade man socker, salt, finmalet mjöl, gryn, makaroner, jäst, bakpulver, apelsiner och mycket annat naturligtvis. Något man inte kunde köpa under kriget var bananer och det gällde inte bara i Vallsjöbol. Det fanns en schlagersång vid den tiden som hette "Det har kommit en båt med bananer". Det var stort, när bananbåtarna åter började trafikera Göteborg och det var en Händelse (med stort H) också i Vallsjöbol. Redan några veckor före Händelsen fick folk teckna sig på en lista i affären, om man ville ha bananer och bananer ville de flesta smaka på, så de fördelades rättvist mellan de hushåll som anmält intresse. Bananerna hade nog plockats medan de ännu var mycket gröna och omogna – nödvändigt säkert, med hänsyn till den långa transporten – så smaken var inte överväldigande, men det var i alla fall bananer. Tack Ingrid och Allan Sahlén!

SALEMKAPELLET

Här – mitt emot Källstedts, där Mossebovägen anslöt till Kavelbrovägen – skänkte makarna Källstedt år 1918 en mark om 0, 3 hektar (1: 22) till Salemförsamlingen i Vallsjöbol. Husbygget stod klart och invigdes år 1922. Byggnaden rymde en större och en mindre samlingslokal samt en liten lägenhet med ett rum och kök. I detta kapell bedrevs det enskild och offentlig verksamhet i nästan femtio år.

När Salemkapellet stod klart 1922 fanns det långt tidigare frireligiös verksamhet i Mosselund, i Missionsförbundets regi. Att gå till söndagsskolan i Mosselund var en självklarhet för barn och ungdomar i Vallsjö(bols) rote under många år. Var föräldrarna medlemmar i församlingen hade barnen troligen inget val, men även de som tillhörde Svenska kyrkan (eller stod utanför), skickade utan tvekan sina barn till Mosselund. Här är en bild från år 1923:

Mosselund år 1923.

Söndagsskollärarna heter Johan i Borga (stor) och Axel i Eriksbacken (mindre). Bland de 26 barnen ser vi Johans dotter Linnea (vit klänning, främre raden). Johan och Linnea representerar inte bara var sin generation utan även olika syn på, hur deras religion skulle utövas. Johan höll fast vid det gamla, medan Linnea sökte något nytt och det blev i Pingstförsamlingen hon fann sin plats. Så där var det i flera familjer och så fanns det förstås andra som besparades den generationsmotsättningen.

Som utomstående betraktare – men deltagare i såväl Mosselunds söndagsskola som Pingstförsamlingens barnmöten på lördagseftermiddagarna – är det med en blandning av undran och beundran jag minns alla de människor som engagerade sig så starkt i den där verksamheten som utan tvekan handlade om religiös övertygelse, men också socialt patos. Det var viktigt att umgås helt enkelt och söndagsskolan, likaväl som barnmötena, var utmärkta mötesplatser för social samvaro. Salemkapellets stora möteslokal var ljus och rymlig och det var högt i tak. I Mosselund var det mörkare och en tyngre atmosfär över huvud taget. Mosselund präglades mera av "Vår Gud är oss en väldig borg" än Salemkapellets "Löftena kunna ej svika". I Kapellet vågade man till och med låta någon spela dragspel och tempot där var betydligt snabbare än i Mosselund.

Ibland kom det missionärer och hälsade på i Kapellet. Då var det fullsatt och välfyllt var det också när det var sommar- och jul- fester eller när folk gifte sig, som Ingemar Gustafsson och Svea Bengtsson, tidigt på 1950- talet. Men inte ens i Kapellet var det enbart glädje. När någon församlingsmedlem avlidit hölls ceremonierna i Kapellet och visserligen talade pastorn i termer som att den avlidne "kommit hem" men hemkomsten firades förstås mest i

molltoner, även om "Löftena kunna ej svika" passade också vid dessa tillfällen. Det fanns förresten en orgel av mycket god kvalitet och kapacitet i Kapellet och den hanterades med störst bravur, som jag minns det, av Hildur Vörde. Hon var helt enkelt en virtuos organist! Salemförsamlingen i Vallsjöbol bildades år 1918 och avslutade sin verksamhet i Kapellet år 1973, för att uppgå i Gårdsjö Pingstförsamling. Här följer några bilder. Först vår synnerligen gode vän Ingemar Gustafsson och så ett bevis för att jag deltog i barnmöten på 1940- talet.

T v: Allan och Hildur Vörde (med ett gäng jordgubbsflickor) i Rosendalen. T h: Linnea och Folke Karlsson i Borgan. Båda familjerna tillhörde Salemförsamlingens inre cirkel.

FÄRDMEDEL - MEST PÅ VÄG

Uppe fr v: Gunnar Carlsson i Vallsjöbol och hans häst, oxen i Mossebo (Ludvig Ellgren och Carl Gustafsson) och Linus i Mossebo bil (Bernt G. poserar). Nere, fr v: Ahrenbergs flygplan vid Skagern, Bengt Öh och Bernt G. med Gustaf Nilsson på lång skolresa till Lappland (1949) och skolungdomar från Vallsjöbol på Paddan i Göteborg (1949).

De sex bilderna där uppe representerar olika former av samfärdsel: hästskjutsen, oxen, bilen, flygplanet, tåget, och båten. Kompletterar vi med (velocipeden/ cykeln) så fattas nog bara bussen i en komplett lista.

Flygplan har väl inte satt några djupare spår i Vallsjöbols samfärdsmedelshistoria utom möjligen, att – så länge flygflottiljen F6 i Karlsborg var igång – planen ofta flög lågt över byn. Spräckte man då ljudvallen, orsakade detta halvt ihjalskrämda hästar och halvt spruckna trumhinnor på både folk och fä.

Anmärkning 2021: Jag försöker förstå varför jag tog med Kavlebron, komministerbostället sedan år 1677. Var tanken "apostlahästar"? Troligen inte.

Tåg fanns ju att tillgå både i Finnerödja och i Gårdsjö redan från 1860- talet. Femtio år senare kunde man i Gårdsjö till och med välja spårvidd för sitt resande. Fast det är klart, om man valde smalspår, fick man köpa biljett till sådana ställen som Hova och Mariestad och detta kommer kanske någon att helt osökt tänka på oxar.

Att Mariestad fick en symbol här är ingen tillfällighet. Det må vara att Askersund och Karlskoga låg obetydligt längre bort, men när folk sa att de skulle åka till stan, så var det Mariestad man avsåg. Åkte man till Töreboda eller Hova, sa man ortnamnet. Ingen sa att man skulle ta sig en sväng till köpingen eller municipalsamhället.

Bild: också en oxen

Oxen spelade kanske störst roll på sitt sätt, eftersom denna jordbrukarens arbets- och reskamrat var en förutsättning för de allra första framstegen i jordbruket, men också i samfärdseln.

Sedan kom då hästen i oxens ställe och den var sin företrädare överlägsen i alla avseenden, utom möjligen i uthållighet. Velocipeden var nästan allas egendom under hela 1900- talet och det blev bilen också från seklets mitt. Bilen får i detta sammanhang representera alla motordrivna fordon, inklusive cyklar med hjälpmotorer och mopeder.

När komminister Olof Söderlund i mitten av 1800- talet förflyttade sig mellan bostaden i Kavelbron och kyrkan i Finnerödja red han sin häst eller använde apostlahästarna. Den väg han red (Prästvägen) hade använts i århundraden (Kavelbron blev komminister- boställe redan år 1677), först som ox- eller ridstig och senare som någorlunda farbar väg.

Anmärkning 2021: Jag tror inte att Olof Söderlund red. Han var inte den typen men framför allt: nu fick jag förklaring på förra sidans fråga, varför Kavelbrostugan fanns där.

Prästvägen anslöt till Riksvägen (Kungsvägen) vid Vallsjön fram till början av 1920- talet

Den nya vägen mellan Vallsjöbol och Staffanstorp/ Skogstorp, f v b Gårdsjö, byggdes åren 1921- 22 och den är som syns av skissen en enda lång raksträcka. Vid Skogstorp fanns vallsjöbolarnas busshållplats under många år. Ett bussbolag i Töreboda körde bussar som pendlade mellan Töreboda och Björkmarken (av alla platser), via Älgårås, Hova och Finnerödja. Vid mitten av 1950- talet lyckades Johan i Borga, med flera – med en namninsamlingslista i ryggen – förmå bussbolaget att köra bussarna en extrasväg till Kavelbron. Men det blev bara en parentes i vallsjöbolarnas möjlighet till kollektivt åkande. Taxibilar nyttjades förstås också, men nu var folk i full färd med att skaffa egna bilar och snart körde man busshållplatserna förbi.

Det var väl bara på sommaren och hösten som väglaget var någorlunda bra. På vintern var det snö och på våren tjällossning.

Vägen från Finnerödja till Kavelbron, via Eriksbacken, var lika krokig som smal och det fanns minst tre namngivna backar: Kärringstreta, Gubbelätta och Vesslebacken

Under många år, vid mitten av förra århundradet, färdades Sveriges tyngsta och mest otympliga långträdare på den vägen, eftersom den låga vägporten vid Kärr hindrade dessa vidunders framfart.

Snöskottare i Vallsjöbols gator på 1940- talet.
Fr v: Gunnar i Mossebo, Johan i Borga, Karl på Mossen,
Tage i Rosendal och Gustaf i Borgamossen.

Utöver att vara symbol för båttrafik är bilden på den så kallade Paddan i Göteborg i ingressen exempel på resande för nöjes skull. Skolresorna var många och mer eller mindre långa, främst

under Gustaf Nilssons lärartid i Vallsjöbol och Göteborg var nog favoritresmålet, även om bussresor till bergen i Västergötland och dito ett varv Vättern runt var alternativ som prövades. Det var – om inte annat – skolans pappersinsamlingspengar som finansierade sådana nöjesresor. (Fast det var ju inte bara för nöjes skull. Resorna var lärorika. 2021 / alf).

Hemmanet Vallsjöbol fick – som vi sett – sjönära marker i Slänteberget vid Skagern i Laga skiftet 1845, men detta innebar knappast att vallsjöbolarna i allmänhet blev några framstående sjöfarare. Redan år 1706 – i ett taxeringsprotokoll – berördes dock närheten till sjön Skagern. Så här stod det:

Fiske, inte närmare än så när en fjärdingsvägs mil härifrån, uti sjön Skagern, varest med not, nät och ryssjor, fisk kan fångas för husbehov, särskilt under våren, men brukas ej av nuvarande åbor för olägenhets skull – men möjlighet finns.

Den olägenhet som beskrivs berodde sannolikt på avståndet och den inte oväsentliga höjdskillnaden mellan sjön och Vallsjöbol, men visst kom båtar i bruk och visst kom husbehovsfisket igång på 1900- talet och visst blev det så pass god fångst att visst överskott kunde säljas. Slänteberget blev betydligt mera lättillgängligt när en väg anlades mellan Herrängen och sjömarken på 1960- talet. Tidigare var man hänvisad till en skogsväg som gick via Midskog.

HADE JOHAN I VALZIBOL NÅGRA DRÖMMAR OM FRAMTIDEN?

Johan i Valzibol är den här berättelsens pionjär. Det var han som odlade marken vid den tid som myntet här bredvid (en daler från 1544) präglades. Från denna peng är steget långt till 1940- talets Lyckoslanten, som skolbarnen i Vallsjöbols skola fick läsa. Men i alla fall: Den där gratistidningen uppmanade till sparsamhet. Det fanns två seriefigurer – Spara och Slösa – som representerade två sätt att hantera pengar.

En daler med Gustav Vasa
som frontfigur.

Lyckoslantens sens moral var mycket tydlig: du blir lycklig om du sparar. Om du slösar blir du däremot en förlorare! I just det avbildade numret fanns en sång:

Livet är ljuvast när drömmar vi bära,
vackrast är visan som aldrig blev till.
Mest lockar månen som är som en skära,
tänd i en vårblå natt i april.

Dröm dina drömmar, låt gåtorna vila –
lyssna på vinden som kommer och går.
Livet försvinner likt dagar som ila,
gåtorna löser en ljuvare vår.

/Vivi Strömberg – Norberg

De här tämligen naiva raderna speglar – så som naiviteter konstigt nog ofta gör – livets grundläggande förutsättningar och möjligheter.

Var Johan i Valzibol en sparare eller en slösare? Hade han några drömmar – och i så fall vilka? Drömde han om att hans Valzibol en gång i framtiden skulle bli ett säteri, ett frälsegods, med makt och rikedom? Drömde han om att hemmanet skulle bli så stort att inte ens hundra tunnor säd skulle förslå vid sådden? Drömde han mardrömmar om krig och katastrofer, som att husen skulle brinna ner till grunden? Drömde han om barn och barnbarn som skulle ta över efter honom? Drömde han om heder och ära eller till och med om lycka? Troligen fanns sådana inslag i hans drömmar, men säteri och frälse visste han väl knappast vad det var för något.

Brydde han sig om religion? Var Gud och Himlen, alternativt Djävulen och Helvetet realiteter i hans tillvaro? Var han medveten om att kungen just vid den tiden höll på att byta bort allt katolskt och ersätta det med Luthers läror? Det senare – ja, möjligen. Men oavsett vad hans religion bottnade i så var Luthers slogan "Bed och arbeta" lika självklart och invariant som att äta och sova.

Nu en lång resa bakåt i tiden och sedan ska vi se vad man gjorde på fritiden i Vallsjöbol (om man hade någon) och därefter ska vi även ägna oss åt lite jordbruksekonomi.

GAMMAL STENÅLDERS- OCH BRONSÅLDERSBYGD

Historieskrivning – oavsett om det rör internationell, nationell eller lokal historia – blir trovärdig och meningsfull endast om förhållanden och händelser kan dokumenteras och fynd företes. Dokument har den fördelen att de ofta är daterade och historien har alltid ropat efter namn och årtal och de senare ska helst presenteras kronologiskt. Ordning och reda!

Denna lokala historia börjar år 1540, eftersom det finns dokument som visar att vår vän Johan verkligen fanns i Vallsjöbol det året. Men naturligtvis finns det en Vallsjöbolsbygdens Historia långt före Johan, precis som det finns en historia i Nordamerika före Columbus. Man har funnit såväl rösen som föremål från stenåldern och järnåldern i Vallsjöbol och däromkring. I den digra *Finnerödjaboken* finns det en förteckning över fynd fram till år 1940.

På 1990- talet företog Hans- Owe och Margareta Persson vandringar i hela den gamla socknen Finnerödja och de gjorde en grundlig fornhistorisk kartläggning av området mellan Skagern och Unden. Deras resultatrapporter - som omfattar i princip allting av historiskt intresse - rekommenderas varmt. Här följer några smakprov, direkt från källan.

VALLSJÖBOL I GÅNGEN TID – NÅGRA EXEMPEL

Margareta och Hans- Owe Persson

HÖGSTA KUSTLINJEN

Vallsjöbol ligger ovanför det vi kallar Högsta kustlinjen (HK) som är den högsta nivå havet hade efter senaste istiden. Den nivån ligger vid "Slussen" i Herrängsbacken, 147 m över havet och i Vallsjöbol sitter vi säkra på 180-meters-nivån. Detta innebär att platser som Vallsjöbol, med flera i Tiveden, stack upp som öar i världshavet för ca 10 000 år sedan. Vid den tiden låg hela området för nuvarande Finnerödja samhälle kringflutet och kyrkan stod 50 meter under vatten. Vattnet sjönk relativt snabbt och Skagern fick den nivå vi ser idag.

STENÅLDER

Yxor funna på Vallsjöbol 1: 4.

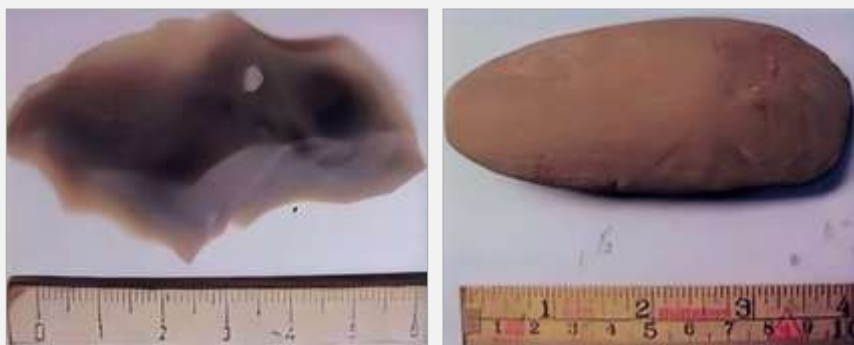
Du har läst om gården Vallsjöbol 1:4 (del två). På den gården har påträffats de tre stenyxor som syns på bilden. Den högra är gjord av importerad flinta. Flinta finns inte normalt i våra bygder utan måste ha kommit från södra Skandinavien. De två andra är av grönsten. Skaftålet påbörjat på den vänstra. Tänka sig, där våra barnbarn nu bor, använde deras föregångare för ca 4000 år sedan dessa verktyg.

Vallsjöbol har utskogar i Släntebergen, vid Skagern. Att platsen fått detta namn förstår man när man går ner i den branta sluttningen (förkastningsbranten) mot sjön. Där ligger på ett ställe rikligt med vit kvarts, som är bearbetad. Kvarts har samma sammansättning som flinta nämligen kiseldioxid och har i våra trakter använts till pilspetsar och skrapor och andra verktyg. Nu får vi backa till fångststenåldern 5- 6 000 år f Kr. Här fanns alltså jägare och fiskare redan ett par tusen år efter senaste istiden.

T v: Bengt Öhs strand vid Skagern. T h: Pilspetsar av vit kvarts från Slänteberget.

Bara några meter från kvartsfyndet hittade vår sonson Johan denna skrapa eller kniv av äkta flinta på strandbrinken vid Bengt Öhs båt.

T v: Johans fynd. T h: Trindyxa från Styvanäs.

Bland fynd från dessa avlägsna tider har vi även de s. k. trindyxorna. Sådana har påträffats på flera håll runt Skagern bl. a. vid Styvanäs och uppe på Myren.

Sandviken har en fin strand, vilket även stenålderns människor tyckte. Laxen har säkert smakat bra genom alla tider. Vid Sandviken har vi krupit på alla fyra bland badgästerna och letat avslag från flinta, sådana som du ser på bilden nedan.

BRONSÅLDERN (1800 - 500 F KR)

"Jätteröset" vid Tottsjön är en grav från bronsåldern.

Från bronsåldern har vi inga fynd av yxor, knivar m. m. (s. k. lösfynd) runt Vallsjöbol. Däremot ligger två stora gravar från den tiden på "våra" marker. Den ena graven ligger nere vid Tottsjön och kallas "Jätteröset". Den andra hittar du vid Kavlebron. Felaktigt har dessa gravar i bygden kallats domarringar. Domarringar är visserligen gravar de också men från en annan tid. Norr om Finnerödja samhälle ligger ytterligare tre gravar från bronsåldern. Tillsammans med "våra" två tros de ha ingått i ett hövdingadöme.

Undras var han bodde hövdingen: var det i Vallsjöbol eller kanske nere i "Kavlebro ängar" (ängarna som fanns mellan graven och HK förr i tiden)?

När det gäller sådana här frågor kan fantasin aldrig bli för vidlyftig. För att skapa sig en bild av förhistoriska bygder får man lägga samman den kunskap som är tillgänglig för tillfället och spåna sig fram. Inget kan sägas vara fel. Man skall vara klar över att kunskap är "styckevis och delt" och skall tas för vad det är – "färskvare".

JÄRNÅLDER (500 F KR – 1050 E KR)

Järnålderns gravar är inte så framträdande i landskapet, som de från bronsåldern, vilket gör att vi inte så lätt lyckas få ögonen på dem. Vid gården Ranängen finns i alla fall tre domarringar, vilka är gravar från denna tid. Våra skogar är fyllda av odlingsrösen som tecken på att lantbruk bedrivits. Många av dessa rösen kan från början ha varit gravar som överodlats.

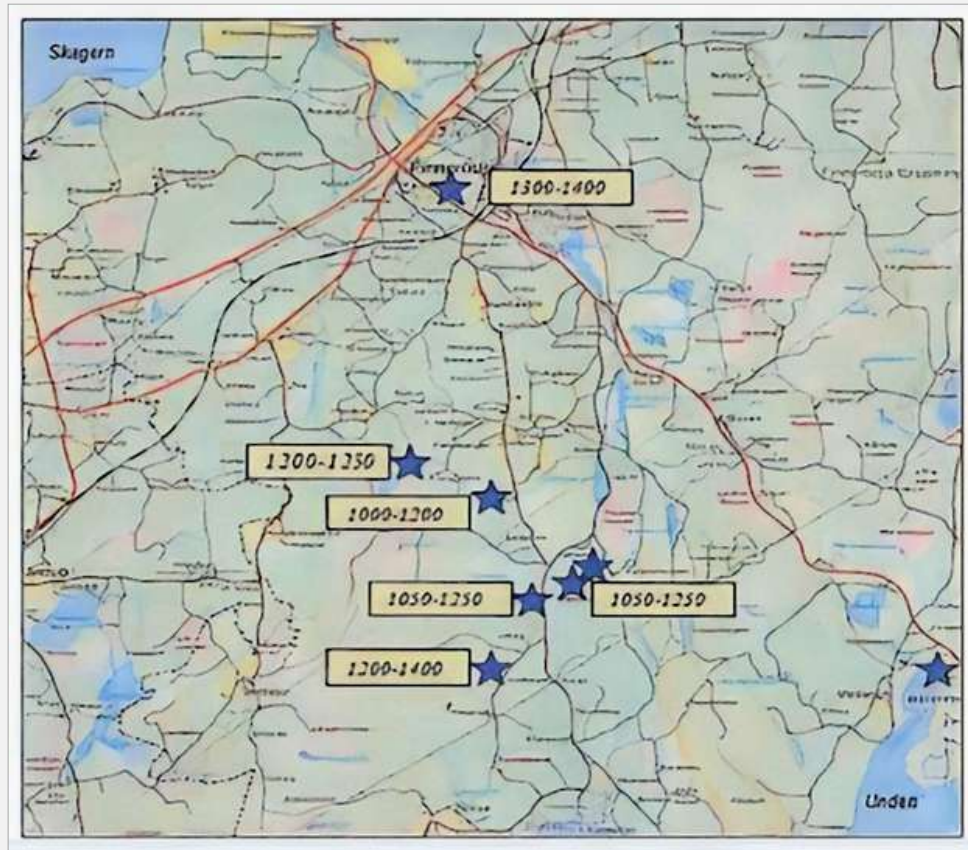

Kartan ovan: Fossil åker = områden med varaktigt övergiven åkermark. Finnerödjas skogar är fulla av sådan mark. På dessa områden har odlaren röjt av sten och kastat samman till rösen – odlingsrösen. Nära 4000 sådana rösen har vi positionerat med GPS och fått registrerade som fornminnen i socknen. De blå punkterna på kartan representerar ca 800 odlingsrösen belägna i skogsmark nära Vallsjöbol.

Obs att inga odlingsrösen finns nedom HK. Ett odlingsröse i Kavlebro skogen (gula stjärnan) är daterat med C14-metoden till AD 1290 – 1420.

MEDELTID OCH FRAMÅT

Från sen vikingatid på 1000-talet och in i medeltid var det full verksamhet i Finnerödjas skogar; man gjorde järn. Berggrunden i socknen är järnrik och genom vittring ligger på flera platser djupa skikt av rödjord med högt järninnehåll (ibland 60- 70 %). Järntillverkningen med rödjord som malm har under medeltiden varit så omfattande i Finnerödja att man säkerligen producerat för avsalu. Vi har inte hittat någon plats med järnframställning i eller runt Vallsjöbols by.

Platser med järnframställning under sen vikingatid – tidig medeltid – i Finnerödja.
Årtalen vid stjärnorna anger när platserna nyttjades.

2021- 10-09:

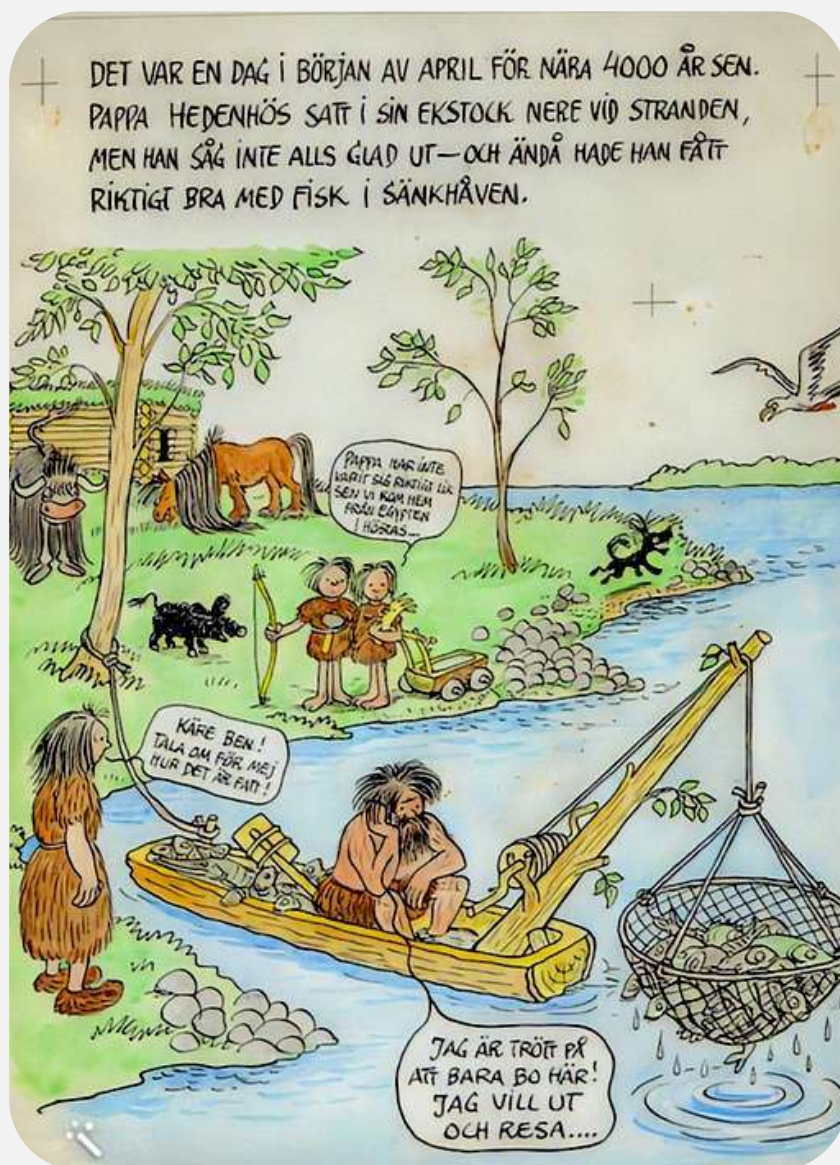
Här blev ett litet utrymme ledigt, vilket jag tillåter mig att illustrera så här / alf

KVARNAR

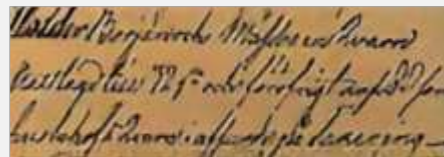
Mjöl till bröd och gröt är viktig bas i hushållningen, men var malde Vallsjöbols bönder sin säd? Böndernas kvarnar var små skvaltkvarnar. Dessa drevs av vattnet i små bäckar; men vi har ju inga kvarnbäckar i Vallsjöbol. Byarna Barrud, Bråten, Kvarntorp, Västansjö hade alla egna kvarnar.

Jag blev så förtjust i Bertil Almqvists gamla verk, så
kvarnarnas historia fortsätter på nästa sida.

Ett gott exempel på Bertil Almqvists konstverk,

Mellan Visjön och Vallsjön rinner en liten bäck. Den korsar vid torpet Bäckelid skogsvägen mellan gårdarna Visjön och Mosstorp. Precis där bäcken rinner under vägen fanns "Visjökärrets skvaltkvarn". En osäker uppgift talar om att kvarnen byggdes 1763 på kronoallmäningen Tiveden. Sannolikt har den funnits långt tidigare.

Skaraborgs länsstyrelse skatt- lade 1834 en husbehovskvarn under "Borjan och Måssebo"; troligen rörde det sig om "Visjökärrets skvaltkvarn".

Under Eriksåsen fanns samma år (1834) två små kvarnar, skatt- lagda till $\frac{1}{2}$ tunna råg vardera. Eriksåsens två kvarnar fanns i bäcken mellan Tottsjön och Skagern. I den lilla bäcken har det faktiskt funnits tre kvarnar på rad och en såg som alla drevs av bäckens flöde från Tottsjön. Dammvallarna finns kvar än idag liksom en liten bro över bäcken.

Uppe, t v: "Visjöfallets skvaltplats", som den ser ut idag. Uppe, t h: Stengrunden till kvarnstugan i backslutningen.

Kvarnstenen som ligger kvar intill kvarnplatsen.

Var det så att man fick gå till dessa kvarnar med sin mäl från Vallsjöbol?

INTE ALLTID BRA ATT KOMMA FÖRST TILL KVARN

Nästa sida.

Ur nya Domboken
Om kvarnar vid Tottsajöbäcken
S 73

1792 d. 27 febr.

Till detta Ting hade Anders Olofsson i Eriksåsen utvärkat stämning emot Lars Andersson därstädes att nedtaga den påbyggnaden den senare gordt å sin qvarndam, till förfång för Anders Olofssons qvarn.

Däremot Lars Andersson genstämte Anders Olofsson, att låta Lars vid sin dambyggnad vara bibehållen, såsom för Anders Olofssons qvarn icke skadelig;

därjämte Lars Andersson instämde Carl Olofsson i Herrängen för det han skall satt lås på stämbolet och därmed gordt Lars Andersson hinder och mehn.

Hvaremot Carl återstämte Lars för att han skall gordt nyckel till samma lås och därigenom skaffat sig tillgång till qvarnvatten när han velat.

Desse anhängige gorde ömsesidige tvistemål blefve väl nu till företagande uproppte, men parterna saknades och i stället ingifver Bruksinspectoren Sundell en emellan desse parter ingången skriftelig förening, så lydande. (Sign "Emellan undertecknade är följande Förening ingången rörande till detta WinterTing instämde måhl om 3:ne husbehofsqvarnar, i Tottsajöbäcken belägne.

1. Den öfre qvarnen äger Herrängen, samt den nedre qvarnen åboen Lars Andersson i Eriksåsen tillhörig, äro i senare åhren förbättrade genom en förfaren, skickelig Byggenästare ansteld, at deraf äges ganska stor nytta. Den 3:dje eller mellangvarnen äges af åboen Anders Olsson uti Ersåsen, äger annu samma Byggnad som vid skattnägningen år 1775 samt är klagande öfver lidande medelst updämning.
2. Vi undertecknade 3:ne qvarnägare ingå nu i följande villkøhr. At när ägaren af mellangvarnen, Anders Olsson, tillställer ny byggnad af samma Inrättning och storlek som de andra 2:ne qvarnar, så förmoda vi ingen klagan skall förspöjas. Men skulle vi på något sätt finna, at nämnda mellangvarn blir något lidande, åtaga vi oss ändra våra qvarnbyggnader i den mån at alle 3:ne qvarnarna få lika godt fall och gång. Dock med det förbehåll at ägaren af mellangvarnen medelst kostnad och dagverken består och utgör En tredjedel, 1/3 del, deraf, så mycket billigare som vi med gräfning och kostnad vid de nybyggde qvarnarna gordt mycket arbete.
3. Om Dam- och vattulägenheten äro vi så förenade, at enär Flodvatten existerar, mala vi obehindrade, men enär vattnet i Tottsjön börjar sjunka och kan hållas inne, äger ingen af oss frihet pådraga Hålldamm vid Sjön utan tillsäljelse till hvarannan. 3:ne dygn utsättes, då den som af oss ej då har måld tillreds, må den som af oss hafver, och äro vi ense om at lås sättes för Sjödammen, hvartill vi skall hafva hvarje sin nyckel.
4. Som Eriksåse åboen å östra samt Herrängen å norra sidan vid sjön hafva ångtergsel i skattnägde lägenheter, så får ej updämning ske, utan efter lag damluckan öppnas å rätter tid.
5. De Stämmingsmåhl rörande lås för dammen samt dess öppnande äro i godo bilagde.
6. För framtids säkerhet anhålla vi i all ödmjukhet, at denna vår Förening må få intagas i Domboken samt at vi få utlösa hvar sitt Protocollsutrdrag.

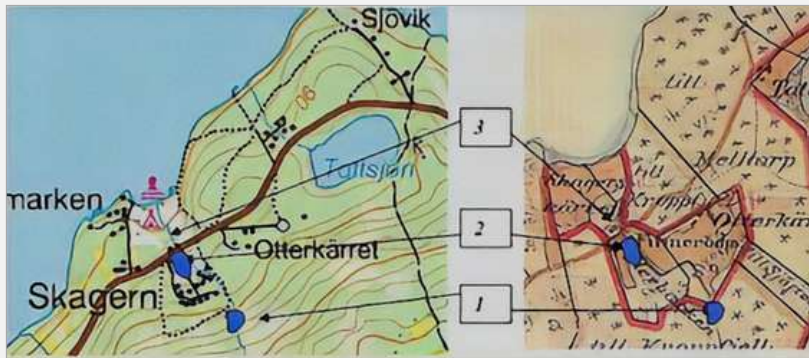
Till vittne
O N Sundell
Nils Beckell

Wallsjön d. 22 Febr. 1792.
Lars LOS Olsson uti Herrängen
Lars LAS Andersson i Eriksåsen
Anders AOS Olsson i Eriksåsen

Hvilken Föreningsakrift domstolen beslöt att till den kraft och värkan Lag förmår, låta ordagrant uti domboken inflyta, och den begärda delagtighet deraf, parterna genom domboksutrdrag meddela.

VATTENDRIVNA SÅGAR

Vid Otterbäcken, där campingen nu är, har det funnits en timmersåg, en vadmalstamp och en sticke- hyvel (hyvel för takspån). Det vänstra huset, på Oliver Engvalls foto (tidigt 1900- tal) är det som finns idag. Sågdammen är nu igenfylld och fungerar som vänd- och parkeringsplats. Vägen går genom dammvallen hitom husen. Sågen låg bakom det lilla huset.

1. Stickehyvelns plats 2. Sågdammen 3. Såglplatsen. Sågen (bild t h) var en enbladig ramsåg.
När man år 2002 planerade ut marken, fick grävskopan upp detta 2 meter långa sågblad.

Tack Margareta och Hans- Owe!

LITE AV VARJE GRÄNSFALL PÅ SOCKEN- OCH HEMMANNIVÅ

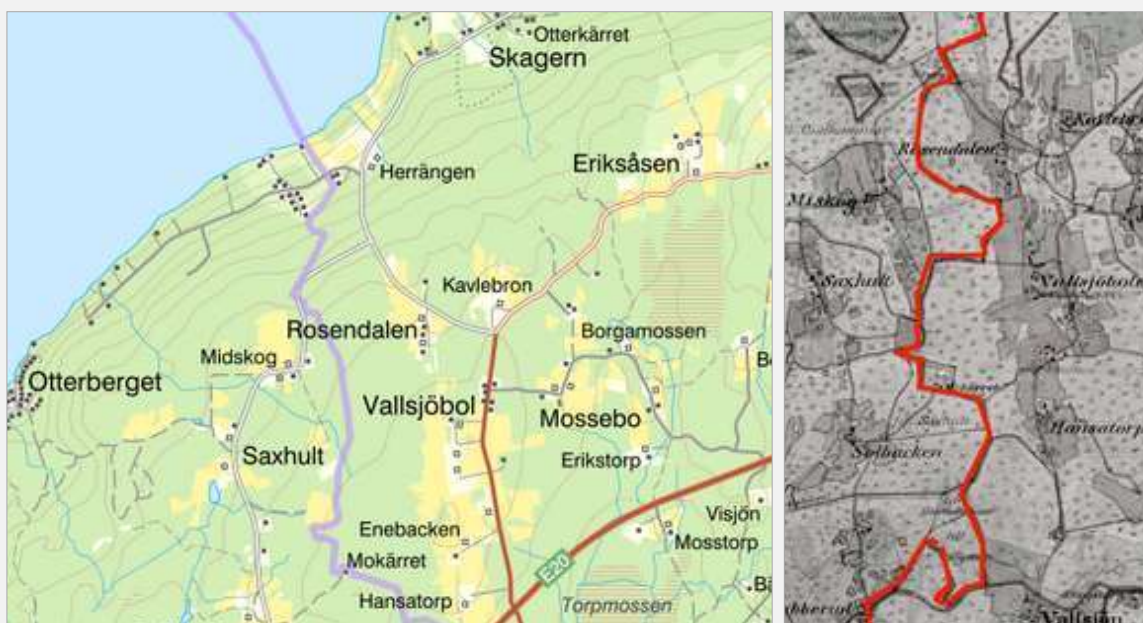
Hemmanet Vallsjöbol hade följande rågrannar: västerut Hova socken, i söder Hansatorp, i öster Mossebo och Borgamossen samt norrut Rosendalen och Kavelbron. Sämjan hemmanen emellan syns ha varit någorlunda god, eftersom det inte finns några

dokumenterade tingsärenden. Jämför grannhemmanet Mossebo, som hade en uppslitande fejd med Lilla Borgan som varade i nästan tjugo år, från 1855 och framåt. Den striden berörde visserligen också vallsjöbolborna, eftersom deras kreatur vallades via vägen genom Mossebo Hage när de skulle beta på storskogen. Vallsjöbol var aldrig motparter i någon rättegång.

Det handlade om vägen (röd markering), på förra sidan och i samband med Laga skiftet i Mossebo år 1855 fick vallsjöbolarna, ivrigt påhejade av medintressenten, Komminister Söderlund i Kavelbron, kämpa en del för att få sin vilja igenom, men det ordnade sig till sist på fredlig väg. Det var Eric Persson och Anders Larsson som representerade hemmanet Vallsjöbol vid Mossebos Laga skifte år 1855.

EN FEJD OCH ETT FIASKO

Genom beslut av högsta instans år 1854 fick Finnerödja självstyre, efter sekler av styrning från Hova. Som syns av kartan här bredvid gränsade hemmanet Vallsjöbol till Solbacken (strax utanför kartan), Saxhult och Midskog i Hova socken. Den slingriga sockengränsen upphöjdes till kommungräns på 1940- talet. I samband med storkommunreformen - som trädde ikraft 1952 - justerades gränsen i norr, så att Herrängen (bland andra hemman) fördes till Finnerödja/ Tiveds kommun (se kartorna här nere).

Nuvarande kommungräns, t v och sockengränsen, t h.

När det tio år senare drog ihop sig till beslut om ännu större kommuner blev frågan mycket tydlig och mycket laddad i Vallsjöbol med omnejd. Det fanns två alternativ: att höra till Laxå eller Hova/ Gullspång i framtiden. Det fördes förhandlingar – över medborgarnas huvuden – med Laxås företrädare och med Hovas. Frågan stöttes och blöttes förstås också på gräsrotsnivå och när det så småningom lutade alltmer mot Laxå, gjordes nästan desperata försök från Vallsjöbol med omnejd att vända Laxå ryggen.

Man resonerade som så, att Vallsjöbol (och hela Finnerödja, för övrigt) som sedan urminnes tid varit en del av Skaraborgs län, borde vara detta även i framtiden. Namnlistor upprättades och överlämnades till beslutsfattarna, alltmedan åsiktsskillnaderna växte sig till något som bra mycket liknade en fejd, de två falangerna emellan.

Tiden gick. Delegationer for till Stockholm och uppvaktade ansvarig minister. I Hova häcklade politikerna sina kollegor i öster. Det skrevs insändare i Tidning för Skaraborgs län med personangrepp - fram och tillbaka - som gränsade till ärekränkning. Politikerna i Finnerödja / Tived tyckte att Hovaborna bar sig illa åt och lät sig till slut lockas av löften från Laxå om lysande framtidsutsikter. Hur lysande den framtiden blev får var och en själv bedöma. Min uppfattning är klar. Beslutet att föra den gamla hederliga Skaraborg- socknen Finnerödja till Örebro län var historielöst, okänsligt och oförlåtligt. Det var helt enkelt ett fiasko!

Ett tvärt kast nu från det tjugonde seklets kommunpolitik till det nittondes mänskliga gräsrotsnivå. En av de få personliga allianser vi funnit mellan Vallsjöbol och närliggande hemman är den med Mossebo, då Carl Carlsson d. y. (f 1813) gifte sig med Maria Greta Eriksdotter (f 1823). De bodde därefter i både i Mossebo och på Himmelsbolsängen (grön markering på översta kartan, förrförra sidan). Detta finns beskrivet i avsnittet om Vallsjöbol 1: 8. Annars tycks det vara så att vallsjöbolsbor i allmänhet sökte sina livskamrater utanför det närmaste grannskapet, ibland inom den egna socknen men även utom densamma.

DE FYRA SJÖARNA SKAGERN, VALLSJÖN, VISJÖN OCH TOTTSJÖN

I Vallsjöbols närhet har i alla tider funnits fyra sjöar inom rimligt räckhåll:

Den vidsträckta Skagern som sköljer tre olika landskaps stränder

Den lilla Vallsjön, på gränsen mellan två socknar

Den ännu mindre Visjön som alltid har kallats bottenlös

Den mystiska Tottsjön, så nära Skagern att man ser den senare från den förra

I Skagern fanns det bland annat gädda, abborre, gös, lake och ål, för den som ville pröva fiskelyckan. I Vallsjön var det gädda, abborre och mört som dominerade och Visjöns fiskbestånd fördelade sig tämligen jämt mellan abborrar (obetydligt större än tusenbröder) och mörtar - och så en och annan gädda.

Tottsjön var, såvitt vi vet, synnerligen fri från fisk. Gemensamt för de fyra sjöarna var att de under normalår blev isbelagda på vintern och så snart isen blivit något mer än nattgammal plockade traktens ungdomar (läs pojkar) fram sina skridskor och så blev det en anpassad form av bandyspel, med stenbumlingar som mål- markeringar och regler som ingen visste så mycket om. Matcherna höll på tills mörkret bröt in, såvida isen inte redan dessförinnan hade brustit.

På somrarna var Skagerns vatten något svalare än Vallsjöns, men det badades i båda. I Visjön och Tottsjön däremot var det ingen som badade, åtminstone inte frivilligt. Baden i Skagern hade den nackdelen att Herrängsbacken låg där den gjorde. Redan utför densamma, på väg till sjön, tänkte man på hemvägens ofrånkomliga uppförsbacke efter badet.

Fördelen med Herrängsbacken var att den på vintern var en spännande (rent livsfarlig) tummelplats för den årstidens mest vågade aktiviteter. Med sparkstöttingar och källkar av alla de slag susade traktens ungdomar ner för backen i en hastighet som var alldeles för hög - väldigt mycket för hög, faktiskt!

VILTJAKT

Den jakträtt som sedan urminnes tider varit knuten till ett jord- och skogsbrukshemman har haft betydelse, kanske främst då som ren nöjessysselsättning, men också som bidrag till försörjningen. Vid mitten av förra seklet var Vallsjöbol en del av Västra Finnerödja Jaktvårdsområde och den rekryterade i princip medlemmar som hade sina fastigheter inom den gamla Vallsjö(bols) rote.

Det var mycket nöjsamt för en pojkvasker att följa med och lyssna på jaktvårdsmötena som hölls i Vallsjöbols skola. De värsta bataljer man dittills bevittnat – nåja, lyssnat på – var partiledarnas debatter i radion inför något val - och nog kunde herrar Ohlin och Erlander ge varandra vad de tålde, men i jämförelse med jaktvårdsdebatterna i Vallsjöbols skola så var partiledarnas möten snälla, på gränsen till mjäkiga. Där i skolsalen hängde smockan i luften mest i varje fråga. Man brukade knappt kunna enas om att mötet verkligen var öppnat eller stadgeenligt utlyst. Ansvarsfrihet för styrelsen beviljades först efter högljudd argumentation för och emot. Det gick så långt att ingen vågade åta sig uppdraget att sitta ordförande på mötena. Man kom då på idén att till nästa möte tillfråga en neutral person, folkskolläraren himself, Gustaf Nilsson, att hålla i ordförandeklubban. Han tvekade, men han gillade att presidera, så det blev ett ja.

Så blev det möte igen och Gustaf Nilsson gick ut hårt och förklarade att han inte tänkte tolerera någon oordning under mötet. Den som har ordet talar tills jag ger det till en annan, sa han och i början gick det rätt så bra, men det stod inte på förrän alla talade i munnen på varandra som vanligt, den ene mera högljutt än den andre. Man reste sig runt väggarna och vevade med armarna. Gustaf Nilsson bönade och bad, utan effekt och efter ännu mera affekt i salen,

röt han ut sitt önskemål om ordning i jaktleden. När de värsta aggressionerna luftats och Gustaf Nilsson kom till tals igen, hotade han att omedelbart avgå, om han inte fick leda mötet så som han ville. Han avgick visserligen inte där och då, men det var enda gången han satt som ordförande i ett jakt- möte. Vad var det då för ärende som väckte så mycken ilska och indignation? Jo, det var frågan om vargarnas vara eller icke vara inom området och den som möjligen misstror det svaret får väl läsa till slutet av denna berättelse för att finna ett annat svar.

Rent parentetiskt kan vi här påminna om skolsalens betydelse som samlingsal för flera aktiviteter. Bland annat förekom: Gudstjänster i Kyrkans regi, föreläsningar av olika slag - ofta med ljusbilder – och husförhör. Gemensamt för dessa evenemang var att skolbänkarna användes som sittplatser, utöver långbänkarna utmed väggarna - och det var alltid lite komiskt att se fullvuxna (och drygt det) kvinnor och karlar försöka att krångla sig in i de trånga bänkarna och ännu mera komiskt att se samma personer ta sig ur bänkarna. Det tog en stund! Under den kalla årstiden var förstas den jättelika kaminen igång och det var en mycket effektiv pjäs som inte lät sig påverkas av några andra reglage än mängden ved, utöver luckornas lägen och spjällens inställning. Inte sällan var kaminen så het, att den antog en glödande rödaktig färg – en nyans som också präglade de närmast sittandes ansikten.

EXKURSIONER OCH SKOLRESOR

Gustaf Nilsson var en friluftsmänniska och han tog gärna med sig eleverna ut i naturen på kortare eller längre exkursioner, för att lära eleverna vad växtligheten på ängarna bestod av, vad svamparna hette och vilka växter som var mer eller mindre nyttiga, respektive livsfarliga. Det handlade om naturkunnighet och hembygdskunskap. För att visa att det fanns en värld utanför hemorten tog han med sig eleverna på skolresor – som vi redan nämnt – och dessa var såklart viktiga för elevernas utbildning, men än mer som rent nöje och som avkoppling från det vardagliga livet i skolan. Alla såg fram emot dessa resor som skedde alldeles i skarven mellan vårtermin och sommarlov. Det var verkliga höjdpunkter – inte bara när målet var utsiktstornet på Kinnekulle.

Elever från Finnefallet och Vallsjöbol på skolresa till Göteborg, med Gustaf och Märta Nilsson som reseledare (1947).

FOTBOLLSPLANEN VID HANSATORP - VALLSJÖBOLS IF

Nära den nyanlagda (1922) Kavelbrovägen, sådär hundra meter söder om Enebackevägen och öster om Hansatorp, fanns det en fotbollsplan som användes av Vallsjöbols ungdomar under ett par decennier (minst). Den fungerade också som skolans idrottsanläggning, när det stod handboll och fotboll på gymnastikskemat. På 1940- talet, innan Gårdsjö AIF hade en egen fotbollsplan, kom det även spelare därifrån.

Fotbollsplanen.

Planen var cirka 70 x 40 meter. Marken var rik på alv, varför gräsväxten var tunn och gles och gropar fanns det gott om.. På sommarkvällarna brukade ett dussin eller fler äkta fotbollsamatörer spela matcher där. Två målvakter anmälde sig frivilligt eller påtvingades uppdraget och dessa fick sedan välja medspelare i tur och ordning, varannan gång och så kunde en timslång match börja. Alla var domare, men den äldste i respektive lag hade nog

utslagsröst i tveksamma fall. Det här var en av de få platser, där unga killar kunde utöva sporten själva. År 1953 skaffade laget – Vallsjöbols IF - till och med enhetliga tröjor. Färgerna var givna. Det var rött och vitt, förstås. "Heja röda vita laget, ni får inte tappa taget!" När man ville se fotboll på högsta nivå, och stämma in i de där hejaramsorna, var Degerfors målet. Alla satte det röd- vita brukslaget främst.

Sex killar från Vallsjöbol, Hansatorp och Mossebo. Fotot är taget vid fotbollsplanen i Vallsjöbol i mitten av 1940- talet.

BÄRKRAFTIGA JORDBRUK - JORDGUBBAR

Hemmansägarfamiljernas inkomstbringande verksamheter, så länge det begav sig, var tämligen årstidsbundna. Det såg ut så här, ungefär:

Vårbruk i maj, då det harvades och såddes på åkermarken.

Sommarbruk i juni och juli, då hö och vicker skördades och trädan trädades.

Sensommarsemester hela augusti! · Kul skämt?

Höstbruk i september och oktober, då råg, vete och havre skördades och inhöstades, rotfrukter bärgades och säden tröskades.

Vinterbruk från november till april året därpå, då timmer och ved averkades, milor kolades (fast bara t o m 1940- talet) och då snö plogades och skottades.

Oavsett årstid skulle korna mjölkas morgon och kväll och övriga djur skötas om, vardagar som helgdagar. Alla gårdarna hade ungefär likadana djuruppsättningar, med varierande antal dock. På varje gård brukade det finnas en häst, ett antal kossor, en gris, en och annan gödkalv, något tjog höns och kanske ett par får här och där. Kalkoner fanns bara på ett ställe!

Det var naturligtvis i första hand kossorna som band hemmansägarna vid gården. Folk kunde aldrig vara hemifrån mer än 8- 10 timmar i sträck, om man inte anlidade någon avbytare (begreppet är en senare tiders uppfinning) som tog hand om sysslorna.

Åkrarna brukades enligt den gamla växelbruksmodellen. Efter fem år hade brukscykeln i princip gått runt ett varv, med träda första året, säd det andra och därefter gräsvall i tre år. Så hade jorden brukats i århundraden och så brukades den långt in på 1900- talet. Den modellen var således gammalmodig, men redskapen förbättrades i snabb takt på 1900- talet.

Det kom järnredskap av alla de slag som ersatte träredskapen och nya uppfinningar, som radsåningsmaskinen och slättermaskinen blev var mans egendom. Så gick några tiotal år och självbindare började ersätta slättermaskinerna när säden skördades. Men där gick en gräns för den enskilde hemmansägarens investeringsförmåga. Det blev för dyrt att skaffa en sådan maskin ensam. Man slog sig samman och delade på en självbindare. Detta kooperativa system hade redan tidigare prövats, då man bildade trösklag.

T v: Verner Nilsson i Djupmossen som gjorde dagsverken i Vallsjöbol (1940- talet). T h: Två mosseboare och två vallsjöbolare – rast i arbete med att hugga så kallad meterved (1930- talet).

Stillastående, mobilt tröskverk och självbindare igång (tidningsurklipp).

De små gårdarna i Vallsjöbol var inte bärkraftiga nog att ha egna tröskverk och dessutom var det där systemet praktiskt, eftersom ägarna for ut på en höstlig trösk- turné bland delägarna och hjälpte varandra med tröskningsarbetet. Det gick åt rätt så många fullvuxna karlar (undantagsvis dito kvinnor) för att det skulle fungera bra.

Åker- och skogsbruk på det gamla sättet. Hans- Owe Persson x 2.

Det är intressant att notera följande: För länge sedan (före storskiftet) hade bönderna i Vallsjöbol varit tvingade - enligt lag - att samarbeta och samordna sina arbeten. Nu var man

i någon mån tillbaka till den samarbetsformen. Förr var det åkerlapparnas spridning inom hemmanet som gjorde samordningen nödvändig, nu var det ekonomin. Men ändå: det gamla byalaget återuppstod i viss mån i form av det moderna trösklaget.

Fast ingenting var ju beständigt. Det gick ett par, tre decennier till och så var både självbindare och ambulerande, tillfälligt stationära tröskverk museiföremål. Skördetröskorna tog över och att skörda blev snart ett begrepp även i skogsbruket. Det skapades sinnrika maskiner - kolosser på larvfötter av stridsvagnskaraktär eller försedda med oräkneligt många breda gummihjul - som skördade timmer på löpande band.

Redan vid mitten av 1950- talet började folk glömma bort att räkna sina arealer i tunnland och det var inte minst det statliga Lantmäteriets fel - om det nu var ett fel. Det hade förstås varit svårt att behålla det gamla räknesättet för mark, när allting annat hamnade under decimalsystemets regler. Fast lite synd är det, tycker en gammal traditionsbunden halvnostalgiker. Det var något visst med den gamla sortens hemmansägare och hans tunnland. Det var mera självfullt att räkna på det viset!

Under rubriken nostalgi ryms även det följande - som ska handla om jordgubbar. Den epoken i Finnerödja, så ock i Vallsjöbol, är egentligen omöjlig att beskriva. Tänk er att någon synsk granne (eller annan spåkunnig) för hundra år sedan (runt 1910) hade kommit till Per August Karlsson och hans Hilda på Vallsjöbol 1: 5 eller till Ludwig Stoltz och hans Augusta på Vallsjöbol 1: 8 och sagt som så: Kan ni tänka er attm om fyrtio år, kommer här att växa förädlade smultron- gubbar, stora som vildäpplen, på hela åkrarna, från stenmur till stenmur? Det är inte svårt att föreställa sig de tillfrågades förvåning och samtidiga undran om vederbörandes förstånd var som det borde.

Ingen kunde förutse det som började hända under 1940- talet och då hade det förvisso redan hänt en del i Herrängen och längre tillbaka i Däldenäs, på andra sidan Skagern, att de små trädgårdslanden med jordgubbsplanter, så snabbt skulle reva sig ut över åkrarna och bli den gröda (om jordgubbar kan klassas som gröda) som dominerade den öppna jorden på många gårdar.

Fragaria ananassa.

Visserligen hade jordbruket genomgått förändringar hela tiden, men tidigare hade det skett stegvis, i sakta mak. Bärödlarna växte och växte år efter år. Oavsett om skördarna blev goda, mycket goda, rekordartade eller katastrofalt usla blev jordgubbslanden bara större och större. I Vallsjöbol var det främst Gustaf Persson (på 1: 5) och Gunnar Carlsson (på 1: 8) som från början satsade på jordgubbarna i stor skala. Personligen såg jag ingenstans kartongerna stå så tätt i raderna som på Gustaf Perssons land, i slutningen uppifrån bostadshuset ner mot vägen, i början av 1950- talet.

Odlarna hade ett önske- nyckeltal att försöka nå upp till och det var en liter jordgubbar per planta under säsongen.

Det talet uppnåddes sällan, fast kanske där, hos Gustaf Persson, det året. Det var i alla fall en vacker syn!

Jordgubbsflickors fritid (1949).

Jordgubbarna skördades under juli månad och då kom det plockare, jordgubbsflickor, från hela landet till Vallsjöbol med omnejd.

Flickorna levde en månad under lägerförhållanden, med en ledarinna, något äldre än flickorna själva och en kocka från trakten. Bostad ordnades, först i den gamla Kavelbrostugan, sen i skolhuset och det gamla missionshuset vid Paradistorg samt därefter hos Tage Alexandersson i Rosendalen.

Så där var det från år 1948 och en tioårsperiod framåt.

Jordgubbsepoken i Finnerödja – och Vallsjöbol - varade väl i fyrtio år eller så och den kulminerade under 1960- och 70- talet, då nya maskiner kom in även i denna näring. Plantsättningsmaskiner, halmningsmaskiner och sprutaggregat, dragna/ transporterade av traktorer samt jordfräsar, innebar arbetsbesparing och möjligheter att utöka odlingarna ytterligare. Men detta med traktorernas framfart i jordgubbslanden var inte enbart av godo. Plantorna, med blommor och kart, var små sköra varelser och de tålde inte så mycket yttre påverkan. Många jordgubbsplantor blev överkörda av traktorhjulen och dog, helt enkelt - och det förstår ju var och en att stendöda plantor, de producerade inte en endaste jordgubbe.

En massa trädgårdskonsulenter kom så ut i jordgubbslanden och de lockade fram den ena ohyran värre än den andra och det var nödvändigt att utveckla nya preparatet för att bekämpa eländet. Så småningom rubbades markens mikrobiologiska balans och de allt mer verkningslösa preparaten understödde tvärtom ny ohyras utveckling och allteftersom blev allting tämligen resistent. Jordgubbsodlarna sprutade och sprutade och till slut hade man sprutat slut på all lust att syssla med verksamheten. Odlarna blev själva resistent mot allt vad jordgubbar hette.

Omständigheterna krävde att lantbrukarna omskolade sig till att bli specialister på att fylla i komplicerade EU- stödblanketter. Och så vist blev det sedermera ordnat, att man inte alls behövde odla sin mark. Tvärtom premierades det om man gav i jorden fanen. Lyckades man bara sätta sina siffror i rätt kolumn på blanketterna så kom bidragen som brev på posten. Det kallades jordbrukspolitik! Om denna kunde många ord brukas, men bort det! Vi tittar i stället på tre bilder (nästa sida) och sammanfattar det här kapitlet.

Vallsjöbols hemmansdelar var inte så stora och därmed inte heller så inkomstbringande och det behövdes förstärkningar för att ekonomin skulle gå ihop. Av det skälet (främst) hade man kolat milor en gång i tiden och det var av samma orsak man satsade på jordgubbarna. Efter andra världskriget blev det allt vanligare i Sverige att små gårdar övergavs - eller i varje fall lämnades obrukade - och landsbygden avfolkades allt mer. Det var i det läget jordgubbarna

dök upp i Finnerödja och räddade ekonomin för många småbönder under ytterligare några år. En logisk slutsats: icke lönsamma jordbruk blev bärkraftiga, tack vare jordgubbarna.

T v: Lagerflickor som bodde i Kavelbron (1948). T h: Säsongen är slut. Flickorna på väg hem (början av 1950- talet).

Gammalt och nytt. Jordgubbssköörden räknades i liter (Fotomontage: Alf).

SLUTORD

Det här är min bror Bernt och han är förmodligen på väg till Mossebo, för dit brukade vi gå från vårt hem som kallades Stoltzes. Bernt visade sig ju, med facit i hand, vara på väg dit hela livet, när han och Birgitta halvt bosatte sig där vid millennieskiftet 1900/2000. Det var kalla och snörika vintrar under de där krigsåren på fyrtiotalet och vägen över Gärdet, som vi sa, var inte alltid framkomlig, men här är den plogad som det ser ut. Bakom ryggen har Bernt bostadshuset och en halmstack och två avlödade askar, vintern 1938. Vi barn fattade nog aldrig riktigt att vi bodde i Vallsjöbol, eftersom Mossebo, Borgamossen och Kavelbron låg mycket närmare. De som bodde där var våra grannar, i motsats till byborna.

De senaste veckorna, medan jag skrivit detta, har jag återupplevt Vallsjöbol, så som det var i mitten av 1950- talet. Det är ungefär femtio år sedan jag flyttade därifrån, så mina kunskaper om vad som hänt därefter är begränsade, men de gårdar vi beskrivit ligger ju som de låg då och i de flesta fall är det arvingar till tidigare boende (eller släktingar) som tagit över. Ett och annat nytt hus har kommit till och där bor förstås nya människor som idag kallar Vallsjöbol för sin hemby.

Är det någon som minns ROTEN, när Britt skulle ha sitt sjuårsklasskamratkalas? Här ser ni vilka som kom. Bernt och jag fick också vara med, åtminstone på fotot.

Som jag skrivit ett par gånger redan är källan för denna berättande redovisning en välfylld A4- pärm med material som samlats av Släktforsarklubben i Finnerödja och Allan Vörde, fram till år 1992. Uppgifterna har senare sorterats, bearbetats och sammanställts av Leif Vörde. Alla inblandade har gjort ett storartat arbete.

Gårdarna är synnerligen väl dokumenterade i samlingspärmen, särskilt efter Laga skiftet år 1845 och jag vågar påstå: det finns inte många hemman som blivit så grundligt genomlysta som Vallsjöbol 1/1, som förr låg i Finnerödja socken, Vadsbo härad av Skaraborgs län.

Det har varit trevligt och emellanåt riktigt spännande att plöja igenom materialet och apropå spännande, ni har väl inte glömt Krut- Olle? Jag har en idé: År 1833 bosatte sig Johannes Olofsson (f 1804) från Lindåsen och hustrun Stina Lisa (f 1798) i Långkärret och de bodde där vid tiden för Laga skiftet. Denne Olofsson fick heta Olsson, alternativt bara Olle eller Krut-Olle. Men var kom då krutet ifrån? Nu får ni gissa:

1: Olle hade varit med och byggt Göta Kanal som sprängare

X: Olle odlade kål och han tillverkade och sålde surkål efter tyskt recept (Sauerkraut)

2: Olle hade en rökpipa som han stoppade med en krutliknande blandning

Och svaret? Fråga icke. Undra blott! Tack för att ni läste ändå hit.

Vår berättelse har till stor del handlat om att bryta ny mark:

Detta är en utmärkt illustration till sådana bemödanden, som fortfarande var en realitet en bit in på det tjugonde seklet. Bilden, som flera andra i denna skrift, är tagen av Oliver Engvall, Vallsjöbolsbygdens särklassigt främste bilddokumenterare.

Skövde i januari 2010

Alf

/ Alf Gunnarson

Det här är del tre av tre och nu är även den klar.

Mariestad den 9 oktober 2021 / Alf

L

L

I

Slutbild: rebus (lätt).